

CENTRUM PRO RESTAUROVÁNÍ A KONZERVACI KNIŽNÍCH FONDŮ POSTIŽENÝCH POVODNÍ

Jiří VNOUČEK

Restaurování a konzervace knih postižených povodní představuje druhé a do značné míry finální stadium při odstraňování následků fyzického poškození knižního fondu. Zatímco zmrazení knih znamenalo ve skutečnosti jen odsunutí problematiky sušení na pozdější dobu a lze je považovat za nulté stadium, prvním stadiem záchrany je usušení fondů.

Cílem centra vznikajícího při existujícím restaurátorském pracovišti Národní knihovny ČR v Praze je snaha pomoci knihovnám a dalším kulturním institucím postiženým povodní v srpnu roku 2003, které nemají vlastní restaurátorské pracoviště či jejichž pracoviště byla poškozena. Zatímco stávající restaurátorské pracoviště doposud pokrývalo pouze potřeby samotné Národní knihovny, nové pracoviště, které vzniká díky péči a finanční podpoře Ministerstva kultury ČR, by mělo sloužit i pro ostatní kulturní instituce, a to zejména při konzervaci a restaurování knižních fondů poškozených povodní.

Pracoviště je koncipováno pro ošetření relativně velkého objemu knih a dalších papírových dokumentů, a pro tento účel bude také vybaveno. K dispozici by měla být celá škála možností ochrany, konzervace a restaurování poškozených fondů. Po převzetí poškozených materiálů dojde k jejich třídění a k odbornému posouzení jejich stavu tak, aby bylo možné zvolit optimální péči a postup. Předpokládáme, že zdaleka ne všechen poškozený fond bude restaurován v celém rozsahu. K tomu je třeba spolupráce se zadavateli, správci poškozených fondů poté, co bude poškozený knižní materiál zdokumentován a připraven pro konzervátorské zásahy.

Předpokládáme tři základní varianty konzervátorského ošetření:

- prohlídka, drobná ambulantní ošetření a uložení do ochranných obalů (v podstatě se jedná o zachování stavu po usušení knihy);
- konzervátorské postupy bez rozebírání knihy (jedná se zejména o nápravu deformace vazeb a opravy bloku in situ);
- kompletní restaurátorský zásah (kompletní ošetření knihy včetně jejího rozebrání a návratu do původního stavu).

TYPLOGIE POŠKOZENÍ KNIŽNÍCH FONDŮ

Knižní fond, jenž byl postižen povodní, následně zmrazen a usušen různými metodami, vykazuje celou řadu typů poškození. Míra poškození se odvíjí

od ošetření knihy před zmrazením a především od volby typu sušicí metody. Jedná se o různé typy deformací, a to jak knižního bloku, tak především vazby knihy. Součástí vazby knihy jako desky a jejich pokryv jsou mnohdy ztraceny či poškozeny tak, že bude třeba uvažovat o jejich náhradě. Různě se samozřejmě při sušení zachovaly materiály, které byly použity na pokryv vazby. Zde je zejména v případě pergamenu a usní nutno počítat s jejich smrštěním a přesušením. V případě rukopisných částí a poznámek (zejména u nejstarších tisků lze očekávat i ručně vymalované iniciály), razítek a signatur je třeba očekávat vyplavení inkoustu či barev, a proto bude mnohdy nutné tyto záznamy identifikovat. Knižní fondy jsou obvykle silně znečištěny a je zapotřebí odstranit depozity bahna a různých kalů, které po usušení budou tvořit snadno vířivý jemný prach. Samostatnou kapitolu pak představuje nepříjemný zápach ošetřovaného materiálu.

POSTUP PRACOVNÍHO PROCESU

- 1 vstupní část – evidence zakázek, dokumentace, vypracování návrhu ošetření po vstupních analýzách;
- 2 a ambulantní ošetření a výroba krabice na vorkovacím plotru;
- 2 b konzervátorské opravy s využitím vakuové techniky, zejména různých forem nízkotlakých vakuových stolů;
- 2 c rozebrání knihy a ošetření jejich jednotlivých součástí, vymývání nečistot ve vodních lázních, doklizení listů, eventuálně odkyselení, opravy stávající vazby či výroba nových konzervátorských vazeb
(všechny typy ošetření předpokládají nejprve důkladné mechanické očištění);
- 3 kompletace zakázek, dokumentace, výroba ochranných obalů a vyexpedování knih.

ZÁKLADNÍ VYBAVENÍ PRACOVIŠTĚ

- počítačová evidence zakázek a digitální dokumentace stavu před ošetřením (počítač, notebook, digitální fotoaparát, reprodukcí stativ, stereomikroskop);
- analytické přístroje (pH metr, fotospektrometr, infrakamera);
- mobilní pracovní stoly s omyvatelnou plochou s možností sestavy do velkých ploch;
- vany s regulovanou teplotou vodní lázně a odsávacím pachů;

- různé formy nízkotlakých vakuových stolů (velkoplošné stoly pro klížení a odkyselování, partiální vakuové stoly pro vyspravování poškození papíru, vakuové klíny pro opravy textového bloku a vazeb in situ);
- sušící zařízení speciálně modifikované pro dosušování dokumentů čištěných ve vodních lázních;
- vzduchotechnika a digestoř;
- knihařská dílna.

FINANČNÍ NÁROČNOST

Na vybudování pracoviště je počítáno s náklady zhruba ve výši 10 milionů korun.

UMÍSTĚNÍ PRACOVIŠTĚ

Ve stávajících budovách NK ČR není dostatečný prostor pro umístění zamýšleného pracoviště (potřeba 200–250 čtverečních metrů), a proto se počítá s pronájmem prostoru v blízkosti restaurátorského pracoviště v CD v Hostivaři. Dopředu již byla vytipována malá výrobní hala. (Je počítáno s pronájmem na 5 let.) Optimální by bylo samozřejmě vybudovat potřebné prostory přímo v budově CDH. K přestavbě se nabízí zejména tzv. provoz autodopravy. Bohužel na rekonstrukci tohoto prostoru, kde by bylo možné integrovat i další provozy ochrany a konzervace jako reformátování a digitalizaci fondů poškozených povodní, nejsou dostatečné finanční prostředky a rekonstrukce objektu pro tyto účely není v současnosti prioritou NK ČR. Případným vybudováním trvalého pracoviště v budovách či na pozemcích NK ČR by došlo i v dlouhodobém horizontu ke snížení nákladů, zejména vezmeme-li v úvahu platbu pronájmu a vybudování nezbytné vzduchotechniky.¹

ZAJIŠTĚNÍ PRACOVNÍKŮ

V současné době se počítá se třemi trvale zaměstnanými restaurátory a jedním chemikem-technologem. Pracoviště je však koncipováno až pro deset dalších pracovníků, mezi nimi by měli být především studenti konzervátorských škol (včetně zahraničních), stážisté a dobrovolníci. (Zajištění potřebných pracovníků již probíhá i na mezinárodní úrovni.)

ZAHÁJENÍ PROVOZU

Zahájení provozu je odvislé od data přidělení finančních prostředků na účet NK ČR, od průběhu nákupu technologií (včetně eventuálních výběrových řízení), uzavření smluv o pronájmu apod. Předpokla-

¹ V době přípravy sborníku není problém umístění pracoviště dosud definitivně vyřešen.

dem je říjen či listopad letošního roku. Nutno však podotknout, že v omezené míře a stísněném prostoru byly již práce na restaurování poškozených knihovních fondů zahájeny. Od května působí na našem restaurátorském pracovišti první stážistka z konzervátorské školy z Francie, která pracuje na konzervaci a restaurování knihovního fondu Městské knihovny v Praze, v červnu přibude další.

PŘEDPOKLADY PRO PROVOZ PRACOVIŠTĚ A VÝHLEDY DO BUDOUCNA

Jedním ze základních předpokladů pro zahájení provozu je dostatečné množství již usušeného knihovního materiálu a jiných dokumentů. Knihy by měly být dodávány až po usušení a následné dezinfekci. Přesto bude nutno počítat s důsledným dodržováním hygienických předpisů. I když bude fond dezinfikován, bude se stále jednat a velice znečištěný a mechanicky poškozený materiál (v některých případech i chemicky), u kterého lze očekávat nepříjemný zápach a další problémy, které nejsou obvyklé při práci s běžně poškozeným fondem. Veškerá zařízení by proto měla být koncipována tak, aby konzervátoři pracující s fondem nebyli ohroženi na zdraví a aby měli k práci důstojné nebo ještě lépe příjemné podmínky. Je nutno počítat i se značnou psychickou zátěží. Pracoviště by mělo být důsledně vybaveno vzduchotechnikou tak, aby byl nepříjemný zápach omezen na minimum. Předpokládáme i vývoj speciálního sušícího zařízení určeného na dosušování listů papíru po jejich vodním očištění. Veškeré zařízení by mělo být do značné míry mobilní, aby byla zajištěna snadná variabilita pracovního prostoru a operativní změny pracovních postupů.

Nové centrum pro restaurování a konzervaci fondů by mělo pracovat nejméně pět let na odstraňování poškození způsobených povodní, ale již dnes je celkem zřejmé jeho další využití. Část technologie může být převedena a využita v případě nově vznikajících konzervátorských pracovišť knihoven, jisté však je, že takto vzniklé pracoviště bude i nadále sloužit pro ochranu, konzervaci a restaurování knihovních fondů kulturních institucí, které nemají vlastní kapacity, v rámci vznikajícího Národního programu pro konzervaci a restaurování knižních fondů. Podobně bylo původně koncipováno i existující restaurátorské pracoviště NK ČR (a také tak po řadu let i pracovalo). Věříme, že vznik nového pracoviště bude důstojným pokračováním a rozšířením naší již padesátileté tradice v oboru restaurování písemných památek a oslavou jejího zakladatele Josefa Vyskočila.